

Az eposz feltámadt hamvaiból

Baka Györgyi beszélgetése

Deák-Sárosi Lászlóval

a *Libás Matyi* és a *Nyolcágú csillag – Székely Mózes és a brassói csata* kiseposzok költőjével a művek megzenésített változatának CD-n való megjelenése és azok bemutatói alkalmával.

– *Miért ír eposzt a XXI. században a költő?*

– Az eposz a műnemek és a műfajok királya, valaha ez magától értetődő volt, csak a könyvnyomtatás, a néma olvasás és bizonyos eszmetörténeti változások miatt háttérbe szorult. Nálunk, Európában erősen. Nem véletlenül volt az eposz a legfontosabb és a legnagyobb elismertséggel bíró műfaj, hiszen az alapja olyan alapvető, ősi

önkifejezés és kommunikációs gesztus, mint az elbeszélés. Az elbeszélésnek minden kultúrában kialakult egy szerkesztett, esztétikus, zenei előadásmódra építő változata. Érdemes felújítani és megújítani.

– *Miről szólnak általában az eposzok?*

– A hagyományőrzést és az egyéni újítást is alapelvnek tartó kultúrákban, mint amilyen kialakult például a görögöknél és a rómaiaknál, szinte mindent versben írtak, még a hadüzeneteket is. Az elbeszélő költemények az összes fontos tematikát megjelenítették a mitológiától a hősi történeteken át a tankölteményekig. A legjellegzetesebb, a prototipikus eposz azonban egy közösség: egy nép, egy nemzet sorsát írja le egy kiélezett történelmi helyzetben, ahol egész világok csapnak össze, gyakran az embe-

ri és isteni erők is. Mindezt történetyszerűen jelenítik meg, egy énekmondó által elbeszélve.

– *Van-e olyan kultúra, ahol ma is él az eposz műfaja avagy valami ahhoz hasonló?*

– Igen, több helyen, például a kirgizeknél, akiknek az énekmondói a mai napig kívülről tudják, és hangszerkísérettel recitálják, éneklik a könyvben lejegyezve egész polcot kitöltő Manaszt, a nemzeti eposzokat. A görög-római eposzok poétikai jegyeit a XX. században a délszláv énekmondók gyakorlatából értették meg, tehát ott is él vagy nemrég még élt egy ilyen énekes elbeszélői hagyomány.

– *Nálunk, magyaroknál mi a helyzet?*

– Nekünk is volt saját, jellegzetesen magyar előadói epikánk, csak nem maradtak fenn az egyes darabok. Történelmi források utalnak arra, hogy ilyen műveket Mátyás király udvarában még énekeltek. Ezekkel közelebből-távolabbról rokoníthatók a históriás és a krónikás énekek a XV–XVI. századtól. Néhány ismert énekmondó költő nevét említem a példa kedvéért: Ilosvai Selymes Péter, Tinódi Lantos Sebestyén, Nagybankai Mátyás. Később az eposzok előadói gyakorlata megszűnt, a szövegeik előadói jellegű stílusa elvékonyodott. A mindmáig legnagyobb és legjelentősebb nemzeti eposzunknak, Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című művének nem tudjuk, hogy volt-e előadott, hangszerkísérettel énekelt és recitált változata. Nagy valószínűséggel nem volt. Zrínyi a magyar és a görög-római verses epikának csak a szöveges hagyományát folytatta. Kár, mert olyan ez, mintha megszűnne a színjátszás, és a színművek csak könyvekből, néma olvasással lennének elérhetőek. A verses epika az előadói hagyomány visszaszorulása és megszűnése után is gyarapodott felénk, volt egy nagyobb felfutása a XVIII. század végétől a XIX. század közepéig, Arany Jánosig. Később is élt és él ez a műfaj, mind a mai napig, csak a könyvekben, ráadásul tartalmilag eltolódott a gondolati líra, a stílustanulmányok és a paródiák irányába.

– *Mi ennek a változásnak az oka és a lényege?*

– Három lényeges dolog. Az egyik az előadói stílustól való eltávolodás, hiszen az eposz eredetileg előadói műfaj, akárcsak

a színmű és a zene. Az eposznak van egy lejegyezhető szövege, amelyet a korai és a klasszikus időszakban előadói szinten szerkesztettek, raktak össze, és ez a szöveg nem több, mint egy könyvből olvasható dráma vagy vígjáték szövege vagy egy zenekari kotta. Az eposz csak megszólaltatva azonos önmagával, és teljesíti be a maga stíluseszközeit. A második ok a történetmeséléstől való eltávolodás a gondolati költészet és a líra irányába. A harmadik a fennkölt stílus fokozatos elengedése és elvesztése. Igazán komoly, történetmesélő és történelmi eposzt tudtommal másfél száz éve írtak legutóbb, utána inkább lírai, parodisztikus és elmélkedő művek születtek, de azok se nagy számban.

– *Akkor te az eposz műfajának a felújítására és megújítására vállalkoztál?*

– Így van, bár nem egyedül, és e vállalással kapcsolatban két kiegészítést kell tennem. Az eposznak több kultúrában kialakult egy terjedelmében kisebb változata, a kiséposz vagy görögösen-latinosan epüllion, ami előadva nem volt több mint egy-másfél óra, szemben az *Íliással* vagy az *Aeneisszel*, amelyeknek az előadása három-négy napot is igénybe vett. Kétezer éve, a rómaiaknál, Vergilius és még Catullus idején is minden valamirevaló költőnek írnia kellett legalább egy kiséposzt, és illendő volt megmérettetés gyanánt népes közönség előtt előadnia vagy előadatnia. A hőskorban, és ahol fennmaradt ez a műfaj, mind a mai napig az eposzok szerzői maguk is előadók voltak, és a műveket az előadói gyakorlat fogásait felhasználva írták. A görögöknél a leghíresebb énekmondók, rapszódoszok Hésziodosz és Homérosz voltak. Nálunk a legismertebb és legsikeresebb kiséposz Fazekas Mihály *Lúdas Matyija* a maga 486 sorával, a hosszabbak közül pedig Zrínyi említett főműve mellett Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című munkája, ami 6686 sor. A másik kiegészítenivalóm az, hogy a megírt kiséposzaimat zenészerző alkotótársak zenésítették meg, és maguk adták elő más zenészek és színészek közreműködésével. Az eposz tehát feltámadt hamvaiból a megírás és az előadás szintjén egyaránt. Ha sok mindent el is veszítettünk a modernizációval, azért nyertünk is egyet s mást, mert példá-

ul léteznek a hangrögzítés és hangmegőrzés technikája. Két eposzomból, a *Libás Matyiból* és a *Nyolcágú csillagból* hangfelvétel és CD-kiadvány is készült, és mindkettő 2019 őszén jelent meg. Előbbi Farkas Mihály Ambrus és Tóth István „Sztív” munkáját dicséri, utóbbi Dóczy Péterét és Fábri Gézáét. Mindkettőnek idén, 2020 februárjában, illetve márciusában volt a bemutatója Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

– *Milyen e két eposz zenei világa? Megvan a recept a következőre és a többire?*

– Biztos recept nincs, de meglátásom szerint a zeneszerzők és az előadók műfajszerűen, korszerűen, egyedi módon és élvezetesen dolgozták fel mindkettőt. Az eposz terjedelméből adódóan és verses, ritmikus eszköztárának megfelelően nem bír a történet és a jellemek olyan részletezésével, mint a regény, de a tömörség is gyakran rendelkezik erős ábrázoló, hangulatfestő hatással. A zene pedig kifejezetten fokozza a befogadhatóságot, a műélvezetet, de a memóriát is. Ugyanúgy, mint más zenés darabok esetében: opera, kantáta, operett, daljáték, musical, rockopera. Az előadott, megzenésített eposz nem feltétlenül a zene stílusával különbözik más említett és nem említett rokonaitól, hanem az elbeszélés módjában. Az eposzban az elbeszélő áll a középpontban, az ő éthosza a fő hitelesítő erő, bár lehetnek és vannak is benne megszólaló szereplők is. A *Libás Matyi* zenei nyelve a rockzene és igényes könnyűzene számos műfaji kitérővel a klasszikus, a dzsessz és a népzene irányába. A *Nyolcágú csillag* népi és historikus stílusban, akusztikus hangszerek kíséretével szólal meg, ahogy akár a mű cselekményének idején, 1603-ban is előadhatták volna.

A Libás Matyiról

– *Beszéljünk a két műről külön-külön részletesebben. Mi a Libás Matyi alap gondolata, üzenete? Netán Fazekas Mihály közismert elbeszélő költeményének újragondolása?*

– Igen is, meg nem is. Fazekas művére utalok a mű mottójában és a kidolgozás részleteiben, de nem öncélú variációról van szó, hanem azt a kérdést tettem fel, hogy mi történt az elmúlt kétszáz év során többször is a nép és vezetői viszonyában. Másképp mondva a Fazekas által is felhasznált sumer-akkád eredetű mese alaptörténete miképpen fest a közelmúltban és ma, illetve hogyan csapják be a népet, és milyen módon áll helyre az igazság, ha helyreáll.

– *Helyreáll?*

– Igen, nálam helyreáll az igazság a népharagnak, a népítéletnek és egy logikusan érvényre jutó dramaturgiai fordulatnak köszönhetően.

– *A Libás Matyiban sok megfordítás van. Például Matyi magának Döbröginek a fia, és nem Matyi veri el Döbrögöt, hanem Matyit döngetik el a döbrögi és libafalvi emberek. Ezek formai játékok, vagy mindennek megvan az oka?*

– Semmi sem önmagáért van. Az, hogy Matyi Döbröginek a fia, arra utal, hogy különösen az utóbbi évtizedekben minden egy uralkodó rétegről szól, még a megmentők és az igazságosztók szerepében is ők vagy a fiaiak tűnnek fel. Látszatvilágban élünk.

– *Akkor Matyi hős vagy antihős?*

– Hős szerepében tetszelgő antihős, mihaszna gyerek, aki alapvetően jót akarna, de nincs meg a megfelelő értékrendje, ezért jó szándékával is rosszat ér el, és egyre nagyobb ellentmondásokba keveredik, végül bukott hőssé válik. Matyi már Fazekas történetében mihaszna gyerek, akinek szintén hézagos a neveltetése, mert az apja kiskorában meghalt. Csak ott még utólag fel tud nőni magától az igazságos bosszúálló szerepéhez. Neki legalább az anyja egy rendes falusi asszonyság volt. Libás Matyi viszont, aki anyját korán elveszítette, és az apja őt elhanyagolta, csak hibát hibára halmoz, egyre nagyobbakat. Amikor tanul, akkor nem jó mestereket választ idehaza és külföldön is, és ez is lök rajta rossz irányba.

– *Milyen a mai Döbrögi vagy a félmúlt Döbrögije? Milyen gazságokat követ el Matyi és az emberek ellen?*

– A történetben megjelennek az elmúlt évek, évtizedek jellemzőes visszásságai, közéleti bűncselekményei: választási csalások, az emberek anyagi kihasználása, a tájékoztatlan tömeg fellázítása, tömegbe lövetés, a libatenyésztők pénzének elkártyázása, iskolák és kórházak bezárása, a közpénz elmulatása, vigalmi negyed építése, a pénz külföldre „talicskázása”, a közszereplők külföldön való kiképzése, újabb választási csalások.

– *Nem túl közvetlen utalások ezek? Nem lehet felismerni ezeknek a figuráknak a mintáit a közéletben és a politikában?*

– Lehetnek hasonlóságok és áthallások, három-négy, sőt több közszereplőre egészen pontosan is ráillik a bukott libás antihős karaktere, a Döbrögié szintűgy. Matyi jelleme és története azonban önálló, egyedi ívet rajzol ki a műben, egy negatív fejlődésregényt. Ebben az elbeszélői szerkezetben minden rossznak és bűnnek megvan a megfelelője a valóságban, csak nem feltétlenül egyazon személyben, és más-más helyzetekben fordultak elő. Itt az a lényeg, hogy a közösség érdekeivel azonosulni képtelen Döbrögi és Matyi bonyolítják a szálat, és ez okoz nagyon tipikusan kriminális helyzeteket. Ha valakire nagyon ráillik a történet, a hasonlóság az egyes fordulatok esetében logikus következményként áll fenn. Például azt a fordulatot, amelyben a többszörösen bukott hős megválasztatja magát bírónak, aztán megrettenve a tisztség által rárótt kötelességektől, visszaadja a mandátumát, és külföldre menekül, az megtörtént egy-két közszereplővel, de bizonyíthatóan a kiséposz megírása után pár évvel.

– *A Libás Matyival megjósoltál jövőbeli dolgokat?*

– Nem mondanám. Nem vagyok jós, csak bizonyos összefüggéseket megláttam a múltban és a jelenben, azoknak pedig vannak logikus következményeik. Más is észrevehette volna ezeket. Még most, több mint tíz évvel a *Libás Matyi* megírása után is csodálkozom, hogy ez a történet csak nekem jutott eszembe, de legalábbis csak én írtam meg. Pedig születtek szatirikus művek prózában és versben, még a *Lúdas Matyinak* is létezik több verses, sőt hexameterben történt feldolgozása is.

– *A mű központi motívuma a népharag és a népitélet. Hogyan kerül mindez a történetbe?*

– A népítéletnek több hazai és külföldi, történeti és irodalomtörténeti előzménye van. Ezeket felvázolom röviden, bár írtam ennek egyik részéről a *Libás Matyi* 2013-as, önálló kiadásának utószavában. Még előtte megemlíteném, hogy a *Lúdas Matyi*-ban és mintájában, a sumer-akkád mesében nem a nép szolgálat igazságot, hanem a megrövidített szegény ember bosszulja meg a hatalmával visszaélő uraság tettét, mert elvette a lúdjait, illetve a kecskéjét. Matyi és a nippuri szegény ember is a maga nevében és a maga igazáért cselekszik. A nép legfeljebb passzívan áll melléje, drukkolnak neki egy kicsit, mert úgy vélik, hogy a Matyi által vett elégtétel nekik is jól jön. Matyinak Fazekasnál mindössze egy csikóslegény segítsége van, a nép csak figyelni őket, és egyetértően nevet az elvert Döbrögin.

– *Mikor és hol volt népi bírászkodás a történelemben és az irodalomban, ami kapcsolható a Libás Matyihoz?*

– A görög és római archaikus korban bizonyíthatóan volt népi igazságszolgáltatás, ezt Adamik Tamás példával igazolva kifejtette a *Libás Matyi* bemutatóján 2020. február 11-én. Amely bűn azonosítására és megtorlására még nem volt törvény, azért a nép elégtételt vett közösségileg egyfajta szokásjog alapján ütlegetéssel, lincseléssel. Később ezeket a bűnöket és hozzá tartozó különböző büntetéseket felvették a törvénykönyvekbe, de a népítéletet sohasem lehetett teljesen kiszorítani, mert mindig akadt újabb bűn, vagy lehetett keresni valami joghézagot, és visszaélni vele. A magyar és azon belül a székely jogrendben sokkal tovább élt a népítélet, ráadásul félig kodifikált formában. A székely szokásjog – már a neve is mutatja, hogy csak részben kötött eljárásról van szó –, ismerte például az ebül szerzett vagyon elégetését (ház felgyújtását) vagy a törvénnyel visszaélő hivatalos személy bőrének lenyúzását, közszemlére helyezését.

– *Hogy jelenik ez meg a Libás Matyiban és az előzményeiben?*

– Fazekas a *Lúdas Matyi* mottójában egy Phaedrus-tanmeséből idéz, amelynek történetében – és ennek is Adamik Tamás járt utána –, a sas elrabolja a rókának a kölykeit, hogy azokkal etesse a fiókáit. A róka azonban azzal fenyegeti meg a sast, hogy

felgyújtja alattuk a fát, ezt meg is teszi, és a sas félelmében visszahadja neki a kölykeit. Ez még konkrétan a tűz általi büntetés motívumát is tartalmazza, illetve azt, hogy az agresszor megjavul. Ugyancsak Fazekas említi a szerző olvasókhöz intézett előljáró beszédében, hogy „A' lepotsékolt nép dühös indulatja, kanóttzal / Adta jelét olykor bosszújának”. Ezt a másfél sort pedig magam választottam a kiseposzom mottójául, mert az előzményben nem, de nálam bekövetkezik a nép bosszúja, legalábbis hatásában. A nép az egyszerűbb és spontánabb ütlegetések után elkezd Döbrögi házának a felgyújtását és „bőrének törvényes levetését”.

– *Akkor nem csupán népharag és népitélet van, hanem a törvényre való hivatkozás is?*

– Mindkettő. Fazekas Matyija a Törvényre hivatkozik nagy T-vel, és az abban foglalt igazságra, hogy neki például jogában áll megtartani a tulajdonát. A törvény mellette áll, de Döbrögi nem tartja be, mert kijelenti, hogy az ő önkényes döntése a törvény. Fazekas lábjegyzetben meg is jelöli azt a „törvényt”, amelyre utal, Werbőczy *Hármaskönyvét*, amelynek magyar fordításai és átdolgozásai voltak a törvénykezés alapjai Magyarországon 1517-től évszázadokon át. Nálam van egy újabb kapcsolódás Werbőczy *Hármaskönyvéhez*, mert abban a szerző röviden, de lejegyezte a székely szokásjog egyes elemeit, beemelvén azokat a rögzített, kodifikált ítékezés nagy könyvébe.

– *A Libás Matyiban van is egy törvénykönyv, aminek az Ezüstbulla a neve. Van ennek valami köze az Aranybullához?*

– A történet és elbeszélői stílusának jellege elbír néhány ilyen szervesen szimbolikus beillesztést. Igen, az *Ezüsbulláról* a történetben kiderül, hogy egy olyan egyezség és egyben törvényi szabályozás, ami a nép és a közvetlen vezetőik, a településeket irányító bírók között kötött. Tökéletes szabály azonban nem létezik, és ahogy mindenben, itt is lehet találni joghézagot, amivel vissza lehet élni. Fazekas korának Döbrögije még egyszerűen közölte, hogy nem tartja be a törvényt a maga erejére, hatalmára hivatkozta, hogy ő maga a törvény. Azóta a világ „fejlődött”, és a törvényt az utóbbi években-évtizedekben nem egyszerűen

mellőzik, hanem a törvény tiszteletének és betartásának látszatát keltve játsszák ki azt.

– *Akkor a szabályok és törvények kijátszására következhet a törvényileg nem vagy csak részben szabályozott népitélet?*

– Pontosan. A nép vagy ha a nép sem, akkor a sors keze megtalálja a módját, hogy az igazságot helyreállítsa. Nem magától értetődő ez, pedig azon már jogászok is vitáznak, hogy miért csak jogszolgáltatás van manapság, miért nem igazságszolgáltatás?

– *A Libás Matyi bevezető sorai, a szerzői és kiadói előszóban említenek még egy nem szabályozott vagy csak részben szabályozott népitéletet. Ez lenne a gúnyvers.*

– A gúnyversnek két jellegzetes hagyományáról tudok, egyik sem nálunk fordult elő, de ez nem zárja ki, hogy ne éltek volna magyar eleinknél is ennek informális változatai. Az egyik ilyen hagyomány a római, ahol a „flagitatio” kezdetben fizikai ostromozást jelentett, a törvénykezés bővülésével és részletezésével ez azonban a szóbeli ostromozás gyakorlatába szorult. Szintén Adámik Tamás kutatásaira tudok hivatkozni, aki igazolta, hogy például Catullus szitkozódó versei a népi szóbeli ostromozás hagyományát viszik tovább. Érdekes, hogy a fizikai ostromozás büntetése is tovább élt a hadseregben, de nemcsak a rómaiak korában, hanem még az újkorban is megtalálható volt. A késő középkorban még egy mozgalom is épült az ostromozásra, az önostorozásra, őket nevezték flagellánsoknak. A másik jellegzetes példa a gúnyvers célzott és elterjedt használatára egyes kelta népeknél, az íreknél található. Az íreknél a gúnyvers volt a legfelsőbb bíróság (egyik) „intézménye”. Ha valaki ellen született egy jogerős ítélet, és az nem hajtotta végre a benne foglalt jóvátételt, például nem fizette meg az adósságát, vagy nem kért nyilvánosan bocsánatot, akkor gúnyverset írathattak róla. Az eljárásnak megvolt a rituáléja. A sértett először megüzente az adósnak, hogy fizessen, kérjen bocsánatot stb., és közölte, ha ez elmarad, akkor megíratja a gúnyverset képzett költőkkel. Ez az üzenet, a fenyegetés olyan hatásos volt, hogy a legtöbb bűnös jóvátette a vétkeket, semhogy hetedíziglen fennmaradjon a neve a bűnösség szégyenfoltjával.

– *Van-e a Libás Matyiban ilyen szóval büntetés vagy fenyegetés, vagy maga a kiséposz fogható fel egyfajta flagitációnak?*

– A kiséposzban nem kerül sor gúnyvers írására és szóbeli flagitációra, mert megoldódik minden úgymond alacsonyabb szinten, de ha akarjuk, az egész mű felfogható annak. Kiegészítésként talán annyit hozzátennék, hogy ha a Libás Matyi egy ilyen gúnyvers, akkor nem az a kígyót-békát a vádlottak fejéhez vágó szitokáradat, hanem egy humoros vádirat, amelyben épp elég kemény gesztus az, ha a vádakat az érintettek fejére olvassa a mesélő, illetve egyes szereplők. Már említettem, de ilyenek a választási csalások, a tömegbe lövetés, a libatenyésztők pénzének az elkártyázása stb. A szöveg stílusában azért vannak enyhébb gúnyos beütések, azonban azok egy bizonyos határt nem lépnek túl. A mesélő egyik helyen szlengesen így említi az okkaljoggal elvert Matyi menekülését: „*S Mátyás hirtelen eltűzött a szokásos irányba.*” Ezen csak egy áthallásos sértés tesz túl: „*Ment melegebb égöv fele, földi s tengeri útra.*” Máshol: „*S szedte a léptét mind melegebb tájak fele húzván.*” Az idézett részekben azonban Matyi kimondottan és földrajzilag is déli irányban menekül el, tehát a kettős jelentés enyhít az „elküldés”-en. A gunyoros hatást még az előadói stílus erősíti. Farkas Mihály Ambrus zeneszerző és zongorista, aki egyben az eposz mesélője is a hangfelvételen, több helyen kissé flegma vagy csipkelődő hanglejtéssel adja elő a mondandóját ott is, ahol maradhatna jól fésült.

– *Igen, akkor megérkeztiünk a zenei stílushoz és az előadáshoz. Mit érdemes elmondani még az eposz hallgatójának, hogy az érdeklődését felkeltsük a hanglemez iránt?*

– A megzenésített változat nagyon aprólékosan kidolgozott mind a dallamvilágot, mind a kíséretet tekintve. A sorok jentős hányadában így jól érvényesül a hexameter lüktetése. A zene sorról sorra, szóról szóra követi a történet rezdüléseit, és fülbemásható dallamokkal, ötletes hangszeres betoldásokkal vezeti végig a hallgatókat a közel egyórás darabon keresztül. A mesélő és az egyes, megidézett szereplők a szöveget részben éneklük, részben recitálják, vagyis emelkedett hangon mondják. Mindez teljesen

megfelel az eposz hagyományos előadásmódjának, csak anynyi változott, hogy rockzenés és alkalmazott zenei stíluskeverék adja a hangzó anyag alapját. A kis zenei kitérők és a hangeffektek, mint puskalövések, libabágóságok, kocsmazaj, tömegmoraj mindezt fokozzák.

– *Hogy lehet követni egy ilyen szorosan a szöveghez illeszkedő programzenét közel egy órán keresztül?*

– Ahogy a szövegben is előfordulnak ismétlődő fordulatok, motívumok, úgy a zenében is. A főbb szereplőknek és helyszíneknek saját témájuk van. Például Matyinak van egy királyi vagy lovagi témája, ami valamilyen dallam- vagy hangszerelési variációval megszólal, valahányszor Matyi megjelenik a történetben, vagy akár csak beszélnek róla. Saját témája van például a mulatónak is, ami egy központi, gyakran visszatérő helyszín a történetben. A mulató-téma időnként olyan variációs formában hangzik el, hogy fel sem lehet ismerni egyértelműen, csak valami ismerős hangulat vagy érzés érinti meg ilyenkor a hallgatót. Van olyan szereplő, akinek egyes hangszerek hangszíne a „témája”. Döbrögihez például mindig kapcsolódik egy vibrafon-hangszín.

– *Miért vannak a stílusoknak és a hangszereléseknek ilyen keveredései? Nem lett volna elég mondjuk végig csak rockosan megoldani a megzenésítést?*

– Biztosan meg lehetett volna oldani, de látatlanban, hallatlanban állítom, ez így jobb lett. Ezt a zeneszerzőktől lehetne megkérdezni. Egyikük, Farkas Mihály Ambrus, sajnos már nem él. Nemsokkal a hangfelvétel elkészülte után, 2015-ben tűnt el váratlanul, és egy évvel később találták meg a holttestét, a rendőrség szerint. Nem tudjuk, hogy baleset vagy rablótámadás áldozata lett-e. Nagyon szomorúak vagyunk, amiért Misi ilyen váratlanul eltűnt, és még lettek volna közös terveink is. Azonban visszatérve a kérdéshez, ennek az eposznak a megzenésítéséhez stílusában a legközelebb álló rockoperák is alkalmaznak stílusbetoldásokat. A másik ok a stílus rétegzésének, a történet idejének a „meghatározása”. Amikor a zeneszerzők megkérdezték tőlem, hogy mikor is játszódik ez a meseszerűen bonyolódó, látszólag

fiktív történet, akkor én azt mondtam, hogy az elmúlt kétszáz évben, amióta megjelent először Fazekas Mihály *Lúdas Matyija*. Fazekas elmesélte, hogy milyen volt Döbrögi és Matyi 1815-ig, én pedig elmesélem, hogy milyen volt azóta, és különösen az elmúlt években, évtizedekben.

– *Hogy jelenik akkor meg ez a kétszáz év a zenében?*

– A dallammotívumok, a hangszerelés és az előadói stílus függőleges rétegzésével és változtatásával. Az első levonás nyomban egy fanfárral indul és a királyi témával, ami Matyinak a kísérője lesz. Az első rész mesélési stílusa egy rockos, könnyűzenés ének-lés-recitálás, amit az ennek megfelelő hangszerek támogatnak: elektromos szólógitár, akusztikus gitár, basszusgitár, billentyűs hangszerek (zongora, orgona), dobok, effektek. Ezt színezik és variálják a témák, mint a mulató-téma, amelynek jellegzetes megszólalása klarinéton hangzik fel, de később például csembalón is. A drámai helyzetet helyenként virtuóz gitár vagy zongoraszólók érzékeltetik. A második levonásban erős a vokális réteg, több két- és háromszólamú rész van, ami amellet, hogy zeneileg színesebbé, vonzóbbá teszi az egészet, lehetőséget ad arra, hogy együtt szólaljon meg két vagy több ember, közös mondandó vagy akaratot megjelenítve. Van, amikor a zene jelzi a megszólaló őszintétlenségét, például a fennkölt, prédikációra emlékeztető részlet a második levonásban, amikor Matyi a tömeget gyözködi. Matyi az ájtatos, templomi orgonával kísért stílusából könnyen átvált laza, funkys stílusra, amelyben a lazaságával próbálja meggyőzni a lóvá tett hallgatóságát. A harmadik levonás zeneileg és a hangszerelésben a legerősebb, legötletesebb. Ebben a csembaló, az orgona és az elektromos szólógitár dominál. Nem mindig felváltva, hanem többször egyszerre, megteremtven egy kissé furcsa, de egyáltalán nem eklektikus és nem disszonáns hangzást. Itt is jellemző, hogy helyenként a zene és s kíséret ellenpontozza a szöveg állításait és hangulatát. Például a harmadik levonás egy orgonafutammal ér véget, olyannal, amelyenhez hasonlót Bach *D-moll Toccata és Fúga* című művében hallunk. És e zárlatfutam után hangzik el a mesélő szájából a „s Mátyás hirtelen eltűzött a

szokásos irányba.” Helyenként maga a zene önmagában is vicces, gunyoros tud lenni, mint a második levonás elején egy fagottos-fuvolás passzázzsal, máskor az ének vagy a recitálás is rásegít az ilyen futamra, mint a bordélyház-epizódban. A negyedik levonás rockosabb, keményebb, mint a többi, súlyos akkordokkal, vicserítő szólógitárral, komor recitálással közeledünk a ma és a végkifejlet felé. Ebbe tud nagyon üdén beleékelődni Matyi királyi témája, amikor megválasztják őt bírónak, és ilyen ünnepélyes pillanat a vénség megszólalása többször is.

– *Ha ilyen tömény és virtuóz a zenei szöveg, hogyan lehet ezt előadni élőben?*

– A zeneszerzők és a közreműködők szerint nem lehetetlen, minden csak tehetség, gyakorlás és lehetőség kérdése, hogy a produkciót befogadja-e valamely színház.

– *Színpadi előadásban is gondolkodtok?*

– A színpadi előadás terve erősen foglalkoztat, már tárgyalunk is egy zenés színház vezetőjével. Ha az elterjedtebb műfajú zenés darabokat, mint az operákat, musicaleket és rockoperákat elő lehet adni, akkor az eposzt is. Csak kell hozzá megfelelő díszlet, rendezés és természetesen néhány jó énekes, színész.

– *Milyen más előadási formája lehetséges az eposznak és a Libás Matyinak?*

– Legelőször is én úgy vélem, hogy ha már készült egy ilyen remek hangfelvétel, azt le lehet játszani rádióban, meg lehet hallgatni otthon lemezről. Ugyanakkor gondolkodunk az eposz klipszerű, de egész estés animációfilmes feldolgozásában. Nehéz a tervet végigvinni, mert a felújított, megújított műnem és műfaj is kissé szokatlan az alkotóknak, és a közéleti szatíra műfaja is gyakran vással tölti el a döntéshozókat, mert talán félnek, hogy egyik-másik negatív figurában magukra ismernek. Én azonban meg szeretném nyugtatni őket, hogy ez ugyan egy vitriolos kritika, de akinek nem inge, nem veszi magára. Nevessük ki együtt Matyit és Döbrögit, és a nép kapja meg a méltó igazságszolgáltatást. Az igazságtól ne féljen senki!

Nyolcágú csillag – Székely Mózes és a brassói csata

– *Miért eposzi téma Székely Mózes erdélyi fejedelem élete és halála, illetve az 1603-as brassói csata?*

– Azért, mert e történelmi személyiségben, a tetteiben, és e sorsdöntő tragikus csatában sűrűsödik mindannak a lényege, amit a székelység és magyarság különbözőségéről és egységéről el lehet mondani.

– *Akkor ez egy székely nemzeti eposz?*

– Igen, annak is szántam, mert nem tudok róla, hogy lenne hasonló. Egy nemzeti eposz nem csupán a közönség születéséről szólhat, hanem az életének kiemelkedő fordulatairól is. Történeti munkák már jelentek meg a témában, például Szekeres Lukács Sándor írt és adott ki egy monográfiát 2007-ben Székelyudvarhelyen *Székely Mózes, Erdély székely fejedelme* címmel. Az én kiseposzomnak ez volt a közvetlen előzménye, illetve egy 2013-as esemény, amikor Felsősfalván szobrot állítottak a fejedelemnek. Az avatóünnepségen már fel is olvasták az addigra elkészült első éneket.

– *Nyomban fel is merül a kérdés, hogy a székely külön nép és nemzet-e, és ha igen, hogyan viszonyul az összmagyarsághoz?*

– A székelység önálló nemzet, de egyben része is a magyar nemzetnek. Akinek ez kétséges, azt remélem, meggyőzi maga az eposz, mert annak épp ez a fő témája: hogyan legyünk a különbözőségeinkben is egységesek. Székelyek és magyarok, katolikusok és protestánsok, magyarok és velünk élő nemzetiségek.

– *Milyen személyiség és milyen politikus volt Székely Mózes? Életműve szolgálhat jó példának a ma emberének?*

– Mindenképpen. Nem volt hibátlan, de épp az az érdekes, hogy miképpen mutatkozik meg a nagyság az olyan személyiségben, aki nem természetfölötti, hanem hús-vér ember, és akinek szintén olyan bonyolult közéleti-politikai viszonyok között kell eligazodnia, mintha ma élne, itt, közöttünk. Mindig figyelemreméltó, ha valaki társadalmilag alacsonyabb helyzetből kerül magasabb szintre a tehetsége által. Más székely erdélyi fejedelem nem volt

a történelmünkben, két okból is. A székelyek a magyar államiság kezdetétől teljes autonómiával rendelkeztek, csak a közös hadviselés és az ököradó kötelezte őket a király iránt. Vezetőjüket, az ispánt a király nevezte ki, és nem a székelyek közül, nekik azonban jóvá kellett hagyniuk, meg kellett választaniuk a tisztségre. A székelyeknél a saját, ősi törvényeik miatt nem voltak nagy társadalmi különbségek, ezért az erdélyi fejedelemség korában sem tudott valaki kiemelkedni úgy, mint a magyar nemesi családok, amelyek akár országnyi részeket birtokoltak és igazgathattak. Székely Mózes apja is egyszerű lófő nemes volt, ami azt jelentette, hogy a többihez képest valamivel tehetősebb, vagyis nem gyalogosan, hanem lóval vonult a haza védelmében a csatába. Ő katonai tehetségével tűnt ki, Báthory István fejedelem majd lengyel király oldalán harcolt, és lett belőle testőrparancsnok, majd dandár vezetője. Értékes katonai szolgálataiért magyar nemesi rangot és birtokokat kapott. Ülhetett volna a babérjain, és élvezhette volna a megnövekedett anyagi javait és befolyását csak a maga hasznára, de utána is kivette a részét a politikai és hadi küzdelmekből. A zűrzavaros, polgárháborús időszakban több fejedelem, vezér és oldal szolgálataiban és szövetségében állt, de tapasztalatai árán felismerte, hogy középtávon a legkisebb rossz a törökkel kiegyezni, és nyíltan vagy hallgatólagos támogatásukkal Erdélyt egyesíteni, hogy békében gyarapodhasson, fejlődhessen. Az idő az ő politikáját igazolta. Lásd Bocskai Istvánt, Bethlen Gábort és több utódjukat.

– *Székely Mózes tehát egy vitéz katona és megfontolt államférfi volt, ezért már érdemes rá emlékezni, de miért épp a brassói csata került a középpontba, mikor neki jelentős katonai sikerei voltak, és ez az 1603-as ütközet még az ő élete végét is jelentette?*

– Azért a brassói csata áll az eposz középpontjában, mert ebben az eseményben sűrűsödnek az adott korszak katonai és politikai eseményei, ott mutatkoznak meg az ellentétek és a szövetségek, az emberi és vezetői magatartásformák. A csatát elvesztettük, de ez számos tanulsággal szolgál. Vannak külső és belső okok, és mindegyiket a maga súlyának megfelelően figyelembe kell venni. A legszomorúbb az, hogy székelyek és magyarok harcoltak

az ellenfél oldalán is, és ennek az okait meg kell vizsgálni. Nincs szó semmiféle ősi és genetikus széthúzásról, hanem bizonyos vezetők egyszerűen nem tudták megfelelően kezelni a székely autonómiát és a székely szabadságjogokat, amelynek az volt az ára, hogy minden családfőnek saját költségen kellett csatába vonulnia a haza védelmében. Egyes fejedelmek, sőt magyar királyok is időnként meg akarták nyirbálni vagy szüntetni a székely jogokat, és ez jogos szembenállást, lázadást váltott ki a székelyekből. Mindez több szó- és kardpárbajban előkerül az eposzokban.

– *Ezek szerint a székely fejedelemnek is volt valamilyen bűne, ami a halálát okozta?*

– Ha nem is bűne, de hibája, hiszen korábban benne is felmerült, hogy nem feltétlenül kell megtartani a székely különállást, hiszen a többi ország hatalomkoncentrációja kapcsán ez mint lehetőség valós cél lehetett. Részt vett egy-két székely lázadás utáni megtorlásban is. A század fordulójára azonban felismerte, hogy a székely szabadság megtartása az egység fő záloga, csak már késő volt, mert ezt a zavart kihasználva az ellenfelek, különösen a birodalmiak és a csatlósai, a Habsburgok és az oláhok éket vertek a székelyek és a magyarok közé. Az egység a veszteség után, de ténylegesen és jelképesen is megszületik. Bocskai István, Székely Mózes utódja ugyanezt az utat járta végig, és pályája, élete végén már tudta, hogy a székelyek a legfontosabb belső szövetségesek. Érdemes elolvasni Bocskainak a végrendeletét, milyen hosszan és körültekintően foglalkozik a témával.

– *A Nyolcágú csillag tehát a székely önrendelkezés, az autonómia eposza is. Ez összekapcsolja a történetet a mával. Milyen párhuzamok vannak még a XVI–XVII. század fordulója és a XXI. század eleje között?*

– Megvan a területi széttagoltság, ha más formában is. Magyarország és Erdély ma is birodalmak ütközőzónájában van, és ki van szolgáltatva a birodalmiak és csatlósai tisztességtelen és több esetben áruló érdekpolitikájának. Van, aki azt mondja, hogy a politika és a háború mindig tisztességtelen, de ez nem igaz, mert vannak ugyan érdekütközések, de közép- és hosszabb távú

célok figyelembevételével léteznek fokozatok is mindkét irányban. Az egység a különbözőségben kérdése ma is több vonatkozásban felmerül, mert élnek magyarok és székelyek határokon innen és túl, vannak együtt élő és szomszéd nemzetiségek, nyelvi és kulturális különbségek, újabban fiktív vagy gerjesztett megosztottság is, mint a normálisabbak és az utópiák világában lebegők, illetve a megvezetettek között. A legfőbb hasonlóság pedig az, hogy a világ ugyan külsőségekben változott, de az emberi értékek ugyanazok: bátorság, bajtársiasság, hazaszeretet.

– *Melyek ennek az eposznak a szerkezeti elemei, formai jegyei?*

– A *Nyolcágú csillag* nyolc énekből áll. Nyolc székely szék van, ha a fiúszékeket nem számoljuk, van tehát egy ilyen megfeleltetés is. Sok számszerű megfeleltetés van, de ezek inkább csak jelképesek, mint misztikusak, még ha esetenként annak is tűnnek. Nyolcágú a fejedelem arany buzogánya is, és nyolcágú a csillag is a székely zászlón, amelyet épp Székely Mózes hadi lobogójáról mintáztak. A heraldikusok szerint a székely zászlón és címerben a Nap található, és nem csillag, de ez a kis jelképtelődés nem feltétlenül rossz, mert a legismertebb nyolcágú csillag a betlehemi csillag, amely a Megváltó születésének helyét jelölte, és egy új szövetség kezdetét. Úgy is felfogható, hogy Székely Mózessel valami új szövetség vagy legalábbis stratégia kezdődött, amelyet utódai teljesítettek ki, mint már említettem, elsősorban Bocskai István és Bethlen Gábor.

– *Ilyen formai összefüggéseket tudsz még említeni?*

– A mű verselése a felező tizenkettes, ami a legelterjedtebb korabeli epikus formáknak az alapja. A versszakok azonban nem páros számú sorokból állnak, tehát nem kettőből vagy négyből, hanem háromból. A három utal a szentháromságra és több hármas felosztásra, például egyes seregcsoportok között. A strófában az első sor rímel a harmadikkal, a középső nem rímel semmivel. Így van az egészben egy lebegés a kötöttebb és a szabadabb forma, a bizonyosság és a bizonytalanság között. Minden egyes ének harminchárom strófából áll, harmincháromszor három, azaz kilencvenkilenc sorból, egy híján százból. Minden számszerű jelképet nem magyarázok, de ennek is vannak jelentéskisugárzásai.

– *Az eposz nyelvezete mennyire régies?*

– Az archaizálás nem volt cél, mert fontosnak tartottam, hogy a szöveg érthető, sőt közérthető legyen. Azonban mégis vannak archaikus jegyek a korabeli nevek, helyek, jelenségek, tárgyak, köztük fegyverek megnevezései, és a felező tizenkettes is ad egy régies, gyakran emelkedett jelleget a szövegnek, ami reményeim szerint a javára válik.

– *Kik adták elő az eposzt, és milyen formában?*

– Dóczy Péter színművész és rendező volt, akivel tervbe vettük az eposz megszólaltatását és lemezre rögzítését, illetve kiadását. Ő verbuvált hozzá színészeket, neves és gyakorlott eladóművészeket, akik közel álltak egyik-másik karakterhez, így nagyobb átéléssel, hitelesebben tudták megidézni a történelmi személyiségeket. Székely Mózesnek a hangját Jászai László kölcsönzi, Halmágyi István brassói követnek és Bocskai Istvánnak Szabó Sipos Barnabás, Bethlen Gábornak és egy követnek Incze Máté, az oláh vajdának és egy oláh harcosnak Széplaky Géza, Katona Mihály székely vitéznek és egy tatár vezérnek Krizsik Alfonz, egy lengyel követnek és egy török vezérnek pedig Kákonyi Tibor. A mesélő egyik hangja Dóczy Péter, a másiké Fábri Géza, aki egyben a zenei szerkesztő és kobzos énekmondó. Ez azért is érdekes, mert így a mesélő megkettőződött, szétvált, és így az előadás szerkezetében is megvalósítja a „különbözőségben is egységessé lenni” alapelvet, ami az eposz alapgondolata.

– *Fábri Géza tehát egyben előadó is. Milyen zenészek és milyen hangszerekkel tesz színesebbé az előadást?*

– Fábri Géza a koboz mellett más, korabeli vagy népi pengetős hangszereken is játszik a hangfelvételen. Közreműködött citerával és tárogatóval Csonka Boglárka, furulyával és kavallal Szentimrey Panna, dudával pedig Várai Áron.

– *Tehát valami korhű előadásmódra lehet számítani?*

– Minden szándék és lehetőség szerint igen. A hangszerek és a hangszerelés is ezt a célt szolgálja, de már a dallamok is, amelyek maguk vagy alapjai korabeli népi és historikus dallamok. Hogy pontosan mely dallamok jelennek meg a műben eredeti vagy

módosult formában, az legyen meglepetés. Mindenesetre ezt az eposzt akár így vagy nagyon hasonló módon elő is adhatták volna 1603-ban.

– *Ha már zenei szempontból fontos volt a korhű megszólaltatás, akkor ez magára a történetre is érvényes poétikai elv?*

– Teljes mértékben. A történet legfontosabb elemei megfelelnek a történelmi forrásoknak. A múltat nem átírni kell és meghamisítani, hanem megismerni, megérteni. A költőnek épp elég szabadság az, hogy a történelem számos egyéniségét és eseményét választhatja műve tárgyául. Így is vannak bizonytalan pontok, mert például még a korabeli krónikások is többféle módon írták le a fejedelem halálát. Hogy ezt a bizonytalanságot áthidaljam, mindhárom változatot beépítettem a történetbe. Székely Mózes egy oláhot legyőz, egy székellyel párbajozás közben kibékül, és egy görög zsoldos hátulról lelövi őt. Ez, ha így volt, vagy így lehetett, számos tanulsággal szolgál. Az is, hogy volt még valaki, aki úgy akarta legyőzni a fejedelmet, hogy a már golyólovástól halott testéről vágta le a fejét.

– *A CD nagyon szép, igényes kivitelben jelent meg. Nem is tudom eldönteni, hogy egy tartalmas, színes, gazdagon illusztrált könyv, amelynek van egy CD-melléklete, vagy egy CD ezzel a kísérfüzettel.*

– Szándékunkban is állt, hogy ezt ne lehessen eldönteni. A formai jegyek alapján be kell valahová sorolni a kiadványt, ezért „hangoskönyv”-nek nevezzük, de itt valóban minden egyenrangú a külső és a tartalmi vonatkozásokban egyaránt. A füzet vagy könyvecske tartalmazza az eposz teljes szövegét hatvannégy színes, gazdagon illusztrált oldalon. Ezek az illusztrációk Lőrincz Kata grafikus munkáját dicsérik, és ahogy a zene, ezek is a korhűség fő szempontja alapján készültek. A műhöz Szekeres Lukács Sándor írt egy rövid, előszót, amelyben felvázolja a cselekmény idejének történelmi helyzetét. Utószó gyanánt olvasható egy-egy rövid elemző méltatás Véghelyi Balázs költőtől és Bertha Zoltán irodalomtörténésztől. Hálásak vagyunk mindenkinek, aki hozzájárult a mű és a kiadvány létrejöttéhez. Kiemelném Liszkay

Károly hangmérnöki munkáját, aki segített megteremteni a kórhú akusztikus hangzást a hangfelvételen, és köszönöm a nyomda színvonalas munkáját. Végezetül pedig megköszönném a Nemzeti Kulturális Alap támogatását, ami lehetővé tette, hogy a közreműködők és a technikai gyártás a legszínvonalasabb eredményt hozzák ki ebből a műből és kiadványból.

– *Ez a mű is előadásra van szánva, akárcsak a Libás Matyi?*

– Természetesen, és itt egy érvényes, élvezetes előadás a lemezen. Bízom benne, hogy az eposznak lesznek még élő bemutatói, esetleg valamilyen feldolgozásai. Színházi alkotói közösségek és diákok egyaránt bemutathatják. Valamilyen filmes feldolgozás is elképzelhető. Egyik tanult és művelt szakmám a film elméleti és részben gyakorlati oldala. Ha csak rajtam múlik, ebből lesz valamilyen audiovizuális mű is.

– *Meg fogja teremteni a CD-n, hangoskönyvben megjelent eposz az egységet a székely és magyar, magyar és nem magyar, a katolikus és protestáns, nő és férfi között?*

– Hát, ha meg nem is teremti, de bízom abban, hogy erősíteni fogja. A megidézett történelmi korszak, az egyes személyiségek, köztük az egyetlen székely származású, vitéz fejedelem, a bemutatott események szolgálnak annyi jó, és mellettük nyilván egy-két negatív tanulságos példával is, hogy segíthetnek nekünk is átértékelni a saját döntéseinket, amelyeket nyugalmi vagy épp valamilyen kiélezett helyzetben hozunk.